

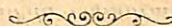

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇՄԱԹԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Գ. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. - Գ. Ե. Ղ. Ա. Բ. Ո. Ի. Ե. Ս. Ս. Ա. Կ. Ա. Ն.

Գ. Ի. Տ. Ա. Կ. Ա. Ն.

Վ. Ա. Բ. Ի. Զ. - Տ. Ն. Օ. Բ. Ե. Ն.

Խ. Մ. Բ. Ա. Գ. Բ. Ա. Մ. Ե. Տ.

Հ. Ա. Մ. Բ. Գ. Ո. Ի. Լ. Ի. Բ. Ա. Ճ. Ե. Ա. Ն.

Մ. Ե. Բ. Պ. Ա. Բ. Մ. Ա. Մ. Ե. Ա. Ն.

Դ. Տ. Ա. Բ. Ի, Ն. Ո. Բ. Շ. Բ. Ա. Ն., [Թ. Ի. Ե. 5

ՇՄԱԹ, 14 Դ. Ե. Կ. Տ. Ե. Մ. Բ. Ե. Բ. 1918

Ի Թ Թ Ի Հ Ա Տ Ի Հ Ա Յ Ա Ջ Ի Ն Ջ Ն Ո Պ Ա Ն

Ա.

Դ Ա Ի Ի Գ Ի Շ Ե Բ Ը

(Պոլիս, 11/24 Ապրիլ 1915)

Այդ օրը երեք բարեկամներ, խանութի մը առջև, այդ շէնքին երգիքին տակ կեցած, կը խօսակցէինք: Տասրակի մը ծիրաքը յանկարծ վերէն իմ գլխարկիս վրայ ինկաւ. ես մտահոգ եղայ անոր ձգելիք արատին համար, իսկ զբավածառ բարեկամ խօսակիցս, անկեղծ ցանկութեան փայլով մը աչքին մէջ, երաննց զիս այդ բարեգուշակ միջադէպին համար և աւաղեց որ անմասն էր ինք այդ Բարիէն. չէր կատակեր, լրջութեամբ կը խօսէր: Նոյն իրիկունը երկուքս ալ, շատերու հետ, անակնկալօրէն ձերբակալուեցանք. ես վերադարձած եմ այսօր, իսկ ան յաւէտ բացականերէն պիտի մնայ: Իրա՞ւ, կատարուեցա՞ւ Խորհուրդը... Ո՞վ գիտցաւ երբէք Խորհուրդը:

Ուրեմն այն օրը դաւը արդէն մթնոլորտին մէջ էր, և իրիկուան կը սպասէր որ վար իջնէր. Չէ՞ մի որ դաւը կը վախնայ լոյսէն, և մութը միշտ դաշնակից ունի իրեն:

Ինչո՞ւ մեր հոգիները, գոնէ օդերու թռչուններուն չափ, չունեցան կանխազգացութիւնը դաւին որ կը հատուննար այդ օրը, արեւին տակ, ինչպէս բոլոր ծաղիկները և թոյները կը հասունանան:

Իհտուած է թէ հեռակայ դաւ մը, որ հասունանալու գալարումներ կը կատարէ, աւելի՛ կը զգացնէ ինքզինքը մեզի, մինչդեռ նոյն այդ դաւը երբ մեր

անմիջական մերձաւորութեան մէջ է, աննշմար կ'անցնի մեզմէ և անապական միամտութիւն մը կը թորէ մեր հոգիին մէջ: Ինչո՞ւ արդեօք: Անոր համար որ մարդը որան է սամանուածին և պէտք է կատարուի ինչ որ յեղլի չէ:

Ամիս առաջուրնէ լսած էինք ցանկի մը պատրաստութիւնը կառավարութեան մէջ, և այդ վերջին օրը, ոչ մէկը բան մը գիտցած էր դաւին մարմնազգեցութեանը մասին:

Մեծ է Խորհուրդը, որքան անչափելի եղաւ Դաւը:

*

Մութը պատած էր արդէն ամէն կողմ և դաւակից չամանդաղները գիշերին, դաւին որսերը իրարմէ զատած էին: Ոստիկանութեան անօրէնութիւնը, դաւին գործադրիչը, իր բոլոր ճիւղերով, մասնաճիւղերով և ստորամասնաճիւղերով գործին սկսած էր, խայտաարդէտ պէսպիսութեամբ մը:

Պոլսոյ մտաւորականները և մկանաւորականները — ոտքը ձեռքը աղէկ բռնողները — կը հաւաքուէին այն գիշերը, մէկը միւսին կտակէն, անպէտ իրարու, անխօսուկ և կրաւորական:

Պէտքի արարածները, ոստիկանութիւնը իր դերին մէջ էր. կը կեղծէր, կը խաբէր, կը շողոմէր, կը քծնէր, և առանց դաւին թափանցել տալու, մէկիկ մէկիկ կը ժողվէր Պոլսոյ մէջ, ներկայացուցիչները հայ Մտքին և հայ Մկանին:

Դաւը յաջողած էր, ան տուած էր իր ծաղիկը, որուն վրայ պէ՛տք էր դուրգուրալ, քաղելու

համար պտուղը: Որքան ցնձաց Պէտրի, այն գիշերուան լուսնայուն, ուր երազը իրականացած էր, և դժխեմը, իր ձեռքին մէջ ունէր հիմա Թրքահայ մտաւորականութեան կարեւոր մէկ մասը, մէջն լլայով նաև բոլոր կուսակցական գործիչները:

Կերտելու, շինելու ուրախութիւնը, ամէնէն բնական է ուրախութիւններուն: Ո՛չ մէկ տարիք, ոչ մէկ դասակարգ, օտար է այդ ուրախութեան: Ոստիկանութիւնը ողևորուած, ուրախ էր այն գիշերը: Ո՛հ, ուրախութիւնը քանդելուն, Պէտրիի ոստիկանութեան ուրախութիւնը, որքան լպիրշ էր այն, որքան յայրատ. որքան ախուր էր զայն գիտելը: Կէս գիշերին մէջ, բաց էին ոստիկանական բոլոր կայքերը. ոստիկանները ամբողջ ոտքի վրայ, և ես կը տեսնէի որոշ կերպով թէ հաճոյ էին ընդ այն, հոգիներն գոհ էր, որովհետև մարդիկ, որովհետև Հայեր կը կապուէին իրենց նուիրական մէկ իրաւունքէն, անհատական ազատութենէն, բանտ առաջնորդուելու համար:

Հետևարար, այն գիշերը առաւել քան երբէք իր դերին մէջ էր Պէտրիի կազմը իր ամբողջութեամբ:

Սչխարհի բոլոր շողմուծիւնները, բոլոր նենգութիւնները՝ հոն էին այն գիշեր, ի սպաս ոստիկանութեան, որ իբր թէ, նրբին գործակերպով մը, ո՛չ մէկուն բան մը չպիտի հասկըցնէր մինչև ցանկին մէջ գտնուածներուն ամբողջական հաւաքումը:

Զինուորական կեղծ վէսիքայի փցուն խնդիր մը յարուցանելով և փափկութեամբ տարին դիս մեր թաղին ոստիկանատունը, ուր նոյնպէս պատուով(1) ընդունուեցայ և աթու հրամցուեցաւ ինծի: Միայն վերապահ ընթացքը Սիամանթօ բարեկամիս, որ զիս կանխած էր հոն և գլխահակ իր աթուին վրայ նստած, պզտիկ վրդովմունք մը տուաւ ինծի: Միշտ կը խորհէի՝ վեց-եօթը հոգիի մասին արուած տեղեկագիր մը, զինուորական կեղծ վէսիքաներու գոյութիւնը մասնաձեւեր է. այսպէս ըսուած էր ինծի ճամբան: Մէկ ժամուան տարտամ և քիչ մըն ալ անհոգ սպասումէ վերջ, հասաւ քովսէրը իր խումբով, որ թաղին մէջ, ցանկի մը համեմատ տունէ տուն պտտելէ կը դառնար: Իր մուտքը ոստիկանութեան պահականոցէն ներս, ուր ուրիշներ ալ բերուած էին, չեղաւ փաղաքուշ, որքան առաջին անգամ մեր տունները ներկայանալուն եղած էր քաղաքավար ու փափկանկատ: Կարուկ հրամանով մը մեզ ամենուս պատուիրեց հայերէն չխօսիլ իրարու հետ և յետոյ մեր ամենուս գրպանները խուզարկել տալով, առաւ ինչ որ կար թուղթի նմանոց:

Հակառակ իմ զիտողութեանս, ինձմէ գրաւած թուղթերուն հետ առաւ նաև Նուսրու Թիսթիսիս, որ ինծի համար այլանդակ թուեցաւ: Ս.միսներ վերջ միայն, աքսորի մէջ հասկցայ ասոր խորունկ նշանակութիւնը: Հաշիւով մըն էր եղածը, և իմ վերադարձս ի դերեւ կը հանէ այսօր այդ հաշիւը:

Որքան սրտնեղութեան գիշեր մը եղաւ այդ գիշերը մեզ ամենուս համար, տակաւին մեր վերջին կայանը չի հասած: Անստուգութեան մէջ էինք. բան մը չէինք գիտեր և որոշ մեկնութիւն մըն ալ չէինք կրնար տալ: Զինուորական կեղծ վէսիքայի խնդիրն ալ, իր բովանդակ փցունութեամբը մէջտեղ ելած էր, որովհետև Սկիւտար՝ մեր խումբին վրայ, տեղւոյն ոստիկանութեան անօրէնութեան մէջ, եկած էին աւելնալ Գրիգորիս Ծ. Վ. Պալաքեան և զինուորական տարիքէ դուրս՝ Մելքոն Կիրճեան:

Անմարտի էր յետին ոստիկաններու և անպաշտօն տարազով արարածներու այն փոյթեռանդն աչալընութիւնը, որով մեր սպասած տեղերուն մէջ, մէյմէկ անկիւն դրած մեզ, կ'արգիլէին իրարու հետ նոյն իսկ թուրքերէն խօսիլը:

Ոստիկանապետը արգիլած էր մեզ իրարու հետ հայերէն խօսիլ, և յայտնած թէ իրարու հետ հազարդակցելու մեր միակ միջոցը թուրքերէնը պէտք է ըլլայ, և ահա՛ ստորադաս պաշտօնեաներ բոլորովին արգիլած էին մեզ, իրարու հետ խօսիլը:

Կէս գիշերի ատենները, Սկիւտարէն՝ ինքնաշարժ մակոյկով փոխադրուեցանք Սիրքէճի, տասն և մէկ ընկերներով: Փրկիկած ծովեզերքի մասէ մը մտած էինք ինքնաշարժ մակոյկը, և կասկածը, օտար տակաւին մեր հոգիին, և կասկածը, խղճմտանքին վրայ ճնշել:

Ինչո՞ւ գիշերին մէջ այդ ծովը մխիթարանք մը, անդորր մը եղաւ հոգիիս համար:

Լպրծուն, դաւաճան տարրն էր որ մակոյկին կողերէն կը խուսափէր, և սակայն անոր ձայնը Համիտեան բէթիմըն ալ, գիշերուան այդ օրինակ նաւակով, և Սկիւտարէն Սիրքէճի փոխադրուած էր ինծի համար՝ մահուան խուղթին հպումը եղած էր այն պահին:

Ինչո՞ւ համար հոգիի արամադրութեան այս տարբերութիւնը: Որովհետև Համիտեան բէթիմը յայտնապէս հայատեաց էր, մինչդեռ Իթթիհատի բէթիմը յաջողած էր մեզ խաբել և մեզ խաբեպամասին: Ո՛վ պատրանք, որքան կեանքերուն գիտակցութիւնը այսօր: Ես պիտի ըսեմ, համիտեան բէթիմէն աւելի դառն:

Եւ յետոյ ո՛վ պաղպաղուն միամտութիւնը մարդուն հոգիին, որ զինքը չըջապատող բոլոր համր տարրերը կը զգեցնէ Խորհուրդին և Հրապոյրին բոլոր երանգներովը: Ինչո՞ւ ձովը գեղեցիկ էր ինծի համար այդ գիշերը: Ծանցցած եմ խորութիւնը ծովերու տաւմին, բայց այն գիշերը հեզ ու լիրը և բարի տատրակներն էին որոնք կ'ընդհարէին մեր մակոյկին կողերուն: Խարկանքը, այսքան ճարտարօրէն նիւթած է երբէք իր դաւը: Մեր խմբակէն, մակոյկին մէջ, ո՛չ մէկը կար խոռված, ընկճուած:

Երբ հաստատ գետնի վրայ ցամաք ելանք Սիրքէճի, երկու առ երկու մեր շարքը կազմուեցաւ նորէն, հակուած մէկ ոստիկանէ և մէկ անտարազ պաշտօնեայէ: Սկսանք յառաջանալ Պապը Ալիի պողոտայէն դէպ ի վեր: Պատերազմական ատեանն էր որ ծնած էր այս անգամ մեր մտքերուն մէջ: Հոն կը տանէին մեզ. ի՞նչու, չէինք գիտեր: Նորէն տեսակ մը վստահութիւն կը սնուցանէր մեր հոգիներուն անդորրը: Մեր գիտակցութեանը մէջ՝ յանցաւոր չէինք, և պատերազմական ատեանը պիտի ընդունէր այս բանը և մեզ արձակէր: Ահաւասիկ մեր խմբակին մտայնութիւնը: Ե՛րբ այսքան միամտութիւն ի յայտ բերուած է, այսքան դաւի հանդէպ: Բայց հոգեբանութիւնը եղած է այս՝ որսին, որ, դաւով անջատուած իր խումբէն, կ'երթայ նենգութեան իր տուրքը տալ:

Պապը Ալիի պողոտային վերի ծայրը, որ թրամուէյի՛ ճամբուն կը յանգի, մեր հաշիւով պէտք էր դէպի աջ թեքէինք պատերազմական ատեան երթալու համար, և մեզ դէպի ձախ դարձուցին: Հոն խախտեցաւ մեր հաւատքը: Ո՛ւր կ'երթայինք. այս հարցումը ծնաւ ամենուն մտքին մէջ: Բիշ վայրկեաններ յետոյ, տակաւին անկարող պատասխանը գտնելու մեր հարցումին, իրականութիւնը արդէն հոն էր. կեդրոնական բանտի մուտքին առջևն էր որ հասած ու կանգ առած էինք:

Բանտի գաղափարը յանկարծ շատ տարօրինակ զգացողութիւններ արթնցուց մէջս: Համիտեան Բէժիմին, ամբողջ տասը տարիներ, թէև հրապարակագրական և ուսուցչական կրկնակ աշխատանքներու մէջ և շատ անգամներ, կասկածի տակ տարուած ու բերուած, սակայն միշտ այդքան մօտէն բանտի հպումին զգացողութիւնները չէի ունեցած:

Բանտի գաղափարը անհատականութեան ջրնջումն է մարդուն մէջ, կրաւորականացումը մտածումներուն և զգացումներուս. այս եղաւ իմ զգացողութիւնս, երբ տակաւին բանտէն դուրս, սակայն մուտքի սանդուղներէն վեր, կ'առաջնորդուէի բանտի սնորէնին մօտ, յանձնուելու համան իրեն, որ պահանջուելուն՝ պիտի վերադարձնէր զիս: Ուրեմն կը սարուէինք տեսակ մը ապահովութեան միջրանոց, զոր դուրսի աշխարհը ստեղծեր էր, ապահովցնելու համար ինքզինքը անոնց դէմ որ իր խղճմանքին վրայ կը ճնշէին: Ո՛ր խղճմանքն էր որ չէր հանդուրժեր մեր ներկայութեանը ամէն-

ուն մէջ, և ահա՛ դիշիրուան այս տարածամ պահուն անխօս գործունեայ գողերու պէս, վերցուցած մեզ մեր տուներէն, այսպէս կ'անջատէին ամէնքս մեր առանցքներէն: Ո՛ր խղճմանքին ձեռքերն էին, որոնք արևին լոյսէն խրտչած, գիշերուան մուսլին մէջ կը շարքգործէին: Դաւաղորդին ձեռքերն էին ատոնք, որոնք մեր ետևէն կը հրէին. մեր երեսին բան մը չէր ըսուած և բան մը չէինք գիտեր:

Բանտին սնորէնը ընդունեց մեզ. իր ապրանքներուն տեսակը աւելցնող խանութպանի հրճուանքով: Բացաւ տոմարները, արձանագրեց մեր անունները, և յետոյ կ'երևայ թէ դասաւորած, թուղթի մը վրայ մեր անունները, յանձնեց մեզ բանտապահին, որուն հետեցանք նոյն սանդուղներէն վար, ուրկէ վեր ելեր էինք քիչ առաջ, ու այս անգամ մտանք երկաթ վանդակապատէններս, որուն դուռը, մեզ իր տիրապետութեան մէջ առնելէ յետոյ, գոցուեցաւ երկաթի դժխեմ ծիծաղով մը որ կամքը կը մեռցնէ մարդուն մէջ: Ա՛լ բանան էինք:

Հիմա բուն բանտասրահներուն առջև, բանտապահները մեր վրայ անգամ մ'ն ալ խուզարկեցին մանրակրկիտ, և յետոյ ես ուրիշ երկու ընկերներու հետ տարուեցայ դէպի բանտասրահ մը, բարձրացայ անոր սանդուղի մէկ քանի աստիճաններ և հազիւ ոտքս սրահին սեւէն ներս դրած, չափաւոր սենեակ մը ինքնին, լիքը գտայ զայն մտածումի և զգացումի իմ եղբայրներէս. հոն էին Ակնունիէն մինչև Բարսեղ Շահպաղ, Ռուբէն Զարդարեանէն մինչև Սարգիս Մինասեան, Շահրիկեանէն մինչև Խաթակ, մինչև Համբարձումեան, մինչև Քէչեան մինչև Չէօկիւրեան: Բառասուն-յիսուն հոգի մը հայ մտաւորականութեան ներկայացուցիչներէն, իրենց բոլոր երանգներովը. խտիր չիկար, ամէնքը մէկ յարկի տակ հաւաքած էր համերաշխութեան (!) սիրահար ձեռք մը: Ա՛լ գաղտնիքի վարագոյրը կիսով մը պատուած էր. ամենքս ալ այն հաստատ համոզումը ունէինք թէ հայկական խնդիր էր ասիկա, և սակայն ի՞նչպէս ծագած էր և դէպ ի ո՛ւր կը ձգտէր, ահա՛ թէ ի՞նչ բան տակաւին կ'անգիտանայինք:

Այդ գիշերը հեզնօրէն զուարթ անցաւ մեր բամին մէջ: Մեր բուներէն անջատուած պզտիկ խումբերով եկած էինք ամէնքս ալ իրարմէ անգիտակ, լքումի տխրութիւնը ապրելով պահ մը, և ահա հիմա, մոգական հարուածով մը, ամէնքս իրար եկած էինք, մէկ ձեռքով տակ ժողուում, անոնք որոնք միասին զգացին և խորհեցան և մանաւանդ անոնք որոնք միեւնոյն բանին համար զգացին և խորհեցան:

Բանտին մէջ, այդ գիշերը մեր աչքերուն առջև Դաւը իր լրութեանը կը գիմէր հետզհետէ: Մեր արգելարանին մէկ փոքր պատուհանէն, որ բանտի մեծ մուտքին ճիշտ դիմացն էր, տեսանք թէ ի՞նչպէս մինչև լոյս հայ մտաւորականներ հինգով տասնով բանտ կ'առաջնորդուէին և որոնցմէ միշտ նորեր կ'ուզային, աւելցնելու թիւը մեր բամին՝ մինչև մեզ գալերնին, անգիտակ բոլորովին պատահարին ստոյգ իմաստին:

Բանի միջնորդութիւն մէջ կը նօսրանար գիշերը:

այնքան կ'ընկրկէին անտես ձեռքերը Դաւին, և հետզհետէ կը ցանցատէր թիւը կեղրոնական բանաբերուողներուն :

Ոչ մէկը քննացաւ այն գիշերը բանտին մէջ, որովհետեւ մենէ ոչ մէկուն խղճմասանքը իր հաշուեյարդարութիւնը կրցած էր ընել իր հոգիին հետ որ, վանդակուած, թնչուններուն էն վայրիին շափ կը հեւար, թերևս իր հորիզոններուն վրայ ոգեզգայով սև բութակները կեանքը կտցող եղեռնին :

Ով կեանք, ի՞նչ անուշ ես դուն, երբ հոգին կը վրդովի քեզի համար, ո՞վ դրաւ քու մէջդ այնքան լոյս, երբ մութին մէջէն է որ քեզ կը նայինք, ո՞վ երազը հոգիին, ո՞վ կեանքի խորհուրդ :

Մեծ ես դուն և աւելի՛ մեծ եղար այն գիշերը մեզ համար :

Իմ մարդկրէս վտարանդիի աչքերով, առաջին անգամ տեսայ լուսամուտէն, տամուկ տըժգունութիւնը օրուան, առաջին ընկրկումը գիշերին որ այգը պիտի ծնէր : Քանի լոյսի կաթիլները թափանցկութիւն կուտային գիշերին, այնքան կը ստուարանար մութը մտքիս շուրջ :

Երկու հարիւրէ աւելի մտաւորական հայութիւն հաւաքուած էր արդէն կեղրոնական բանտին մէջ այն գիշերը : Տեսնենք գիշերը ի՞նչ կտակ պիտի ընէր Օրուան՝ մեր ճակատագիրներու մասին :

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՍՄՏԱՆՃԵԱՆ

Վահան Եարճանեան կատարելագէտ յայտնութիւն մը եղաւ, իր քերթուածներու այս շարքով, որուն տակ անտարակոյս առանց վարանումի պիտի ստորագրէր իր եղբայրը՝ մեծանուն Սիամանթօն : Վահան Եարճանեանի բանաստեղծութիւնները, իրենց ուժգին և կատաղի արտայայտութեան մէջ, ժամանակին ծնունդն են, ողորուած՝ արիւնի և արցունքի հեղեղով մը : Ուրախ ենք որ «Շանթ» առաջնութիւնը կ'ունենայ հրատարակելու այս քերթուածները, որոնց տպաւորութիւնը՝ մեր ընթերցողներուն վրայ, մեծ եղած է, և իրաւունքով :

«ՇԱՆԹ»

ԶԱՐՀՈՒՐԱՆՔԻ ՓՈԹՈՐԻԿՆԵՐ

Ս Պ Ա Ս Ո Ւ Մ

I.

Խաւարեցաւ տնակս, եւ երկինքը կը գողայ՝ իմ հինաւուրց ցաւերս այս գիշեր,
Զարհուրանքի անձրեւը կը հոսի, դժօխային ամպերէն այրեցաւեր տանիքին վրայ խրճիթիս . . .
Մարսափելով կ'ունկնդրեմ ջուրերու շառաչին, որ փակ փեղկերը պատուհանիս կ'ապտակէ,
Մռնչող կոյր հովին հետ՝ որ կը սարսէ արմատներէն՝ տերեւաթափ ծառերը հնօրեայ պարտէզիս . . . :

II.

Կատաղութեամբ ու անեղածայն կ'անձրեւէ, անպատուապար ու անպաշտպան հոգիիս մէջ այս գիշեր...
Ու կը մռնչէ քամին մահերգեր՝ խաւարեալ ու անխօս անտառին մէջ ցաւերուս . . .
Արեւոտեալ գանկիս մէջ կը հրդեհուի, կը բազմանան սարսափները փոթորիկին,
Ու սրտիս անհամար ճամբաներուն մէջ՝ առաւապանքը խենթի մը պէս կը ճեմէ . . . :

III.

Խաւարին մէջ ու փոթորիկին դէմ, միայնակ եմ թեւերուն մէջ այս ամեհի գիշերին . . .
Օ՛, հասէ՛ք, կը խեղդեն գիս անկարեկիր ու անխոնջ ձեռքերը մահուան սարսափին . . .
Միս մինակ եմ, անաւասիկ ինձի կը սուրայ կատաղութիւնը մռնչող հովերուն,
Ու կը դողամ ու կը մսխմ այս գիշեր, ցաւերուս հետ՝ ու փոթորիկին դէմ առանձին . . . :

IV.

Ու փաթտուած իմ վշտիս՝ խաւարին մէջ ու յոյսերուս հետ որբի մը պէս կ'արտասուեմ,
Անթարթ աչքերս յառած՝ Կեանքի արիւնաներկ ճամբաներուն, քեզ կը հնաւազեմ, քեզ կ'երազեմ . . .
Օ՛, երբ, երբ պիտի հասնին Եղբայր իմ, քու ձեռքերդ գորովի ու քաղցրութիւնը աչքերուդ լճակին,
Որոնց մէջը ես հոսէի այս Գիշեր, ո՞վ յոյսս, անձրեւները հոգիիս անապառ Փոթորիկին . . . :

Վ.Ս.ԷԱՆ ԵՍ.ՐՃՍ.ՆԵՍԱՆ

ԲՈՒՆՆԵՐ ԳՆԱԿԱՆՆԵՐ.—Յիսուս՝ խաչի բռնից օտկ (Լուսին Թանգարան)

Ի՞նչ քաշեցիր ԳՈՒՆ...

Դու՛ն որ այնքան կատարեայ էիր իրրե մարդ, ու այնքան ունայնացած իրրե Աստուած, ըսէ՛, Նազովրեցի՛, ի՞նչ քաշեցիր դուն:

Ձիթենեաց լեռնէն երբ քեզ ձերբակալած Կայիափա դատաւորին առջև տարին, կամ երբ Պիղատոս քեզ ծաղրասէր գինուորնեքու վրէժխնդրութեան յանձնեց, գիտէ՛ր թէ յարութիւն պիտի առնես: Վստահ էիր որ չարչարանքդ ժամանակաւոր էր:

Բարձրացար Դողգութայէն վեր, խաչը ուսիդ, շրջապատուած՝ երկու աւազակներէ: Ու քեզ խաչեցին Բարաբրային տեղ:

Սակայն քու մահը լացող կիներ ունեցար քովդ, և երկնաւ որ հայր մը՝ որ քու հոգիիդ վրայ կը հսկէր:

Ի՞նչ քաշեցիր դուն, որ մահովդ կրօնք մըն ալ հիմնեցիր:

Դու՛ն ժամ մը, օ՛ր մը միայն արհամարհուեցար, չարչարուեցար:

Մահը քեզի կ'սպասէր լեռան գլուխը միայն: Մահը ցեղիս հետեեցաւ ամէ՛ն տեղ, ամէ՛ն վայրկեան:

Բիւրաւոր Յուդաներ լրտեսեցին անոր քայլերը, ու միլիոնաւոր սուինաւորներ վէրքեր բացին իր կուրծքին վրայ:

Դուն կրնայիր յուսալ. գիտէ՛ր որ մահուանդ մէջ պիտի ապրիս: Իմ մեծ ցեղս քալեց, քայլեց չարունակ, քու խաչէդ աւելի ծանր ու անաւոր խաչ մը՝ ուսին, արիւնաթաթախ ու կորաքամակ. յուսալու իր կարողութիւնը փչրուեցաւ եղեռնի ճամբուն վրայ:

Դուն Աստուած մը ունէիր որ քու ոճրագործներուդ վրայ կը խնդար, ամենազօր Աստուած մը... Հայուն Աստուածը մեռած էր...:

Աստուած քու մէջդ էր. քու սիրտիդ ու քու հոգիիդ մէջ. մեր Աստուածը ո՛ւր է, ե՛ս ալ չեմ գիտեր. քանի որ չիկայ, ուրեմն մեռեր է...: Մեր աստուածները բոլորն ալ մեռեր են:

Մեռեր են... ո՛չ, ողջ են, բայց այնքան

հեռու են որ իրենց ձայնը չի լսուիր. այնքան հեռու են, որ իրենց շունչը յարութեան հրաշքներ չի կրնար գործել...:

Իմ մեծ ցեղիս բոլոր տառապած դաւակները մէյ մէկ Մեսիաներ են. անո՛նք միայն տառապեցան, ի՞նչ քաշեցիր դուն...: Բեզմէ աւելի՛ տառապեցան անո՛նք, քեզմէ աւելի՛ մարդկորէն զգացին արհաւիրքին ու ոճիրին անաւորութիւնը, որովհետեւ դուն աստուածորդի մըն էիր, մինչդեռ իմ ցեղըս դաւակները մահկանացունեքու դաւակներ էին:

Ի՞նչ քաշեցիր դուն...

Խաչելութեանդ առջև ծնրադրողներ կուլան, կուլան խմածդ բաժակ մը լեղին, թեքուդ ու ոտքերուդ մխուած գամերը յիշելով: Ո՛վ լացաւ իմ ցեղիս մեծ խաչելութեան առջև, որ իր դժնդակ սարսափովը կրնար աշխարհը դղրդել...:

Կրօնքը մերի՛նն է. հայ՛ կրօնքը, գերագոյն տառապանքի կրօնքը մերի՛նն է:

Ի՞նչ քաշեցիր դուն:

Մեր աշխարհին կէսը կուլայ կողահոս արիւնիդ կաթիլները յիշելով. ո՛վ պիտի լայ իմ ցեղիս կուրծքէն պոռթկացող արիւնի ջրվէժին առջև:

Իրրե մարդ լացի՛ր ճակատագրիդ վրայ: Իմ ցեղս, հալածուած ու դժբախտ, շահերու առջև նետուած և անպատասպար, նոյնիսկ չունեցաւ ազատութիւնը իր արցունքին:

Չօրէ ձոր, լեռնէ լեռ պատցուց իր անյուսութիւնը, աշխարհէ աշխարհ քաշկռտեց իր հերոսական գոյութիւնը, երկաթէ ճանկերու տակ գալարուելով... Հիմա ընկճուած, անգամատուած և վիրաւոր, յոյսի նշոյլի մը առջև տերեւի մը պէս կը դողայ...:

Ի՞նչ կ'արժէ քու խաչելութիւնդ իմ ցեղիս յաւիտենական խաչելութեան քով:

Դարերը կը ծնրադրեն քու տառապանքիդ առջև, ու քու վիշտիդ կրօնքը կը տիրապետէ սիրտերուն խորը:

Պիտի գտնուի՞ մէկը որ ծնրադրէ ցեղիս տառապանքին առջև ու այդ կրօնքին հաւատարմութիւն ուխտէ...:

Բայց ըսէ՛ ինձի, Աստուծո՛յ որդի, ի՞նչ քաշեցիր դուն...:

Նաւարը Միսաքեան՝ բանաստեղծ... Տառապանքը բանաստեղծ ըրաւ զայն։ Որովհետեւ Միսաքեան Մէկն էր այն Շատերէն, որոնք թէւ չի մեռան, բայց ամէն ըստ պէզ զգացին մահուան դժբաղանջը, ասեղ ու հաւանական։ Մէկը այն Շատերէն, որոնք թէւ չի մեռան, բայց մահուան շշուկը լսեցին, արհաւիրքին քայլերը համբոյցին, սրտատրոփ անյուսուցիչ նով մը։

Գոհ ենք որ կրկին կ'ողջունենք զինքը, եբրեւ գրչի արժանաւոր յաջորդ մը՝ Ալուսամարտեան աստեղաւորնին։

ԱՆԻԾԷ՛, ՄԱՅՐ...

- Անիծէ, մայր, ես իմ բանս շինեցի :
- Բանուր եղայ, բանսի բանուր, Վաղուան բանսը կառուցի :
- Հող փորեցի, խին կրեցի, Բանսին հիմը ես բացի :
- Քար կեռեցի, աղիւս տուի, Բանսին պա՛սը հիւսեցի :
- «Վարպէ՛ս Մանուկ, այսեղ ի՞նչ է» :
— «Սօլուշ, տա՛յ, տո՛ւս փորէ» :
- Անիծէ, մայր, ես խցարգել, բանսախուցը փորեցի :
- «Վարպէ՛ս Մարգար, այսեղ ի՞նչ է» :
— «Ձնսա՛ն, տա՛յ, դե՛հ, քար հասցուր» :
- Անիծէ, մայր, ես, լուսաբաղձ կալանաւոր, Գեանախոսի կազմեցի :
- «Վարպէ՛ս Օհան, այսեղ ի՞նչ է» :
— «Յեխասանո՛ց : Միսիրն եկաւ, «Գարձո՛ւր, դարձո՛ւր տղայը» :
- Անիծէ՛ մայր, Տաժանակիր աշխատանքի ես դժոխք մը կառուցի :
- «Իզնաս, ընկե՛ր, այսեղ ի՞նչ է, Երկու օր է կը փորենք» :
— «Այսե՛ղ, այսե՛ղ, միտք չի՞ գար, հոստովանանք պիտի ըլլանք...»
- Անիծէ՛, մայր, Ի՛նչ տուս մոռցայ, Եւր սանջարան կերեցի :
- Ի՛նչ պոռչուի է, տա՛յ, ի՛նչ կայ :
— Տապաւապէ՛ս, մահակով Ուժգեօրէն, գագաօրէն կը ծեծէ «Հեքանոս» մը անօրի, որ ուժաբեկ, քնած էր... :
- Անիծէ՛ մայր, ես հեռուէն դիտեցի Սեւ սանջանքը բրածեծ :
Ես իմ բա՛նս շինեցի ... :

ՇԱՒԱՐԵ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Ս.

Ա. Ր. Ա. Մ. Ա. Ն. Տ. Ն. Ե. Ա. Ն.

1915 Հոկտեմբերի սկիզբներն էր, Թարսուսի մօտերը Քիւլէկ Սթասիօնի վրաններուն ներքեւ 10-15 օր մնալէ ետքը, յաջողած էի կծիկը դնել, Թարսուս քաղաքը երթալ ու բարեկամի մը տուն ապաստանիլ :

Վրաններէն, ամէն օր, էրիկ մարդիկ վէսիքայով կուգային քաղաք իրենց պէտքերը հողալու և իրիկունը կը վերադառնային տեղերնին : Անոնցմէ մէկն էր որ օր մը բաւ ինձի.

— Արամ Անտոնեանը վարն է :

«Վար»ը Քիւլէկ Սթասիօնին կը նշանակէր :

— Ի՞նչ կ'ըսես, գոչեցի զարմացած, սխալ չըլլայ...

— Հետը խօսեցայ, նոյնիսկ քեզի բարեներ զրկեց. եթէ յաջողի, ինքն ալ քաղաք պիտի գայ, ... միայն թէ խեղճին ոտքը կոտորած է, երկու անթացուստով կը քայլէ կոր :

Ուրախութիւնս յանկարծ մարեցաւ : Խնդճ Արամ, ոտքը կոտորած, ճիշտ այնպիսի ատեն մը ուր հազար տեսակ փորձանքներէ ճողոպրելու համար այնքան պէտք ունէր իր ոտքերուն : Բայց վերջապէս կ'ապրէր ու այս ալ մեծ անակնկալ մըն էր, որովհետեւ լսած էինք որ իր Չանդըրըի ընկերդած և հազիւ մէկ քանիններ, բախտի կամ դիպուածի քմահաճոյքովը, յաջողած էին զլիններն ազատել :

Հակառակ իր կոտորած ոտքին, Արամ Անտոնեան, երկու օր ետքը, կը յաջողէր վրաններէն փախչիլ ու գալ Թարսուս ու ծածկուիլ տան մը մէջ քիչ մը նիհարցած էր, բայց իր բարոյական կորովը կը պահէր :

— Երկու ոտքով Պոլսէն ելայ ու հիմա չորս ոտք ունիմ, ըսաւ :

Հետոյ աւելցուց.

— Ոտքիս կոտորելը կեանքս փրկեց :

Չանդըրը գտնուող աքորակամներէն 30-40 հողի 8-10 կառքերով ճամբայ կը հանեն զէպի ինկիւրի, հոնկէ աւելի հեռուն քշելու համար : Կ'առնէ, Արամ ոտքի կ'ելլէ վերարկուն հագնելու համար, ճիշտ այդ միջոցին կառքը կը շարժի ու ժկուութիւնը կը կորսնցնէ ու կառքէն վար կը գըլգիստին սփորը կը կորի : Ձիւքը կը դնեն կառքին կառքին ցնցումներուն ենթարկուած, ամէն վայրկեան էնկիւրի ու կը նետեն հիւանդանոց մը : Ընկերները կը շարունակեն իրենց ճամբան ու էնկիւրիէն անդին կը շարունակեն չէթէճիներու ձեռքով :

Արամ երկու ամիսի չափ կը մնայ հիւանդանոց, ուր բժիշկ և հիւանդապահ զինքը երեսի վրայ կը թողուն, երբ կ'իմանան թէ հայ աքսորական մըն է: Բարեբախտաբար ինք կ'աշխատի ինքզինք դարմանելու: Մասնաւորապէս կը ջանայ անշարժ պահել կոտրած ոտքը ու այդպէս քանի մը շաբաթ ետքը, ոսկորները, գէշ աղէկ կը միանան իրարու:

Ա.ՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ
(Ուրուագիծ)

և կարող կ'ըլլայ անթացուպիբու օգնութեամբ ոտքի ելլել:

Հազիւ թէ քիչ մը աղէկցած՝ միջոցը կը գտնէ երկաթուղիով մինչև Բուզանդի գալու՝ ուրկէ կառքով կ'անցնի Թարսուս: Հոն ամիսի մը չափ միասին անցուցինք ու այդ միջոցին Արամ անթացուպաներէն մին մէկ կողմ նետեց, որովհետև ոտքը կը սկսէր հետզհետէ առողջանալ: Այդ օրերուն յաջողեցաւ նաև հայ միւսաբնի մը քով պաշտօն մը ձեռք ձգել ու վէսիքայի մը տիրանալ, որուն չնորհիւ ազատօրէն կրնար շրջիլ Թարսուսի մէջ:

Նոյեմբերի սկիզբները ես մեկնեցայ Թարսուսէն, Գոնիայի առաջնորդ Գարեգին Վարդապետ Խաչատուրեանի, ուսուցիչ Գառնիկ Պօտուրեանի ու Մուշեղ եպիսկոպոսի եղբայր՝ Կարապետի հետ: Այն անկէ ետքը երկար ժամանակ լուր չունէի Արամէն և կ'ենթադրէի թէ միշտ Թարսուս կը մնար, երբ օր մը լուր առի որ Թարսուսէն գլուխը, Հայկապետներ ու անկէ դարձեալ քշուէր ու մինչև Մէսքէնէ գացիր է: Մէսքէնէ դէպի Տէր-Ջօր. ամենող ճամբուն առաջին կայանն է, Եփրատի եկեղքը, աւազուտ անապատ մը, ուր վրաններու տակ, ամբողջ երկու տարի, ամէն օր հարիւրաւոր Հայեր կոտորուած են թանջքէ, թիւֆիւսէ և սենդէ:

Արամի մասին ստացած այս տեղեկութիւնս զիս վրդովեցուց: Բարեբախտաբար քիչ յետոյ իմացայ թէ յաջողած էր Մէսքէնէն փախչիլ ու Հայկապետներու գաղտնալուր կը գտնուէր Պարոնին Օթէլը: Ուրիշ անգամ առիթ պիտի ունենամ բացատրելու թէ ինչ է Պարոնին Օթէլը և թէ ինչ

դեր կատարած է ան հայ տարագրութեան մէջ: Սա չափը ըսեմ միայն թէ Պարոնին Օթէլը փրկութեան կայանը եղաւ Արամի համար: 1916ի վերջերը Պարոնը աքսորուեցաւ Հայկապետ դէպի Չահլէ, Լիբանանի մայրաքաղաքը: Արամ ընկերացաւ իրեն: Ես այնոյն միջոցին կը գտնուէի Սուրիոյ մէջ, Համա: Մէկ քանի անգամ թղթակցեցանք իրարու հետ և ճիշտ այն միջոցին ուր կը պատրաստուէի Չահլէ երթալ, Պարոնին հրաւերին կ'այլ, յանկարծ զիս ձերբակալեցին և աքսորեցին Տէր-Ջօր:

Այս տարի, ապրիլին սկիզբները, երբ Տէր-Ջօրէն փախչելով՝ եկայ Հայկապետ, առաջին գործուեցաւ երթալ Պարոնին Օթէլը ուր գիտէի որ պիտի գտնէի Արամը, որովհետև քանի մը ամիսէ ի վեր մասնաւոր արտօնութեամբ Պարոնը դարձած էր Հայկապետ: Արամ Անտոնեան, զոր Թարսուսէն ի վեր տեսած չէի, բոլորովին առողջացած էր, ո՛չ անթացուպ և ո՛չ իսկ գաւազան կը գործածէր այլևս: Շի՛ք հազուած էր ու պուստուայի կեանք մը կ'անցնէր Օթէլին մէջ ուր կարծեմ պաշտօն մըն ալ ունէր: Ըսաւ ինծի թէ երկու երեք տարիները պարապ չէր անցուցած և թէ շատ բաներ գրած է, բնականաբար իր տարագրութեան կեանքէն:

Կրկին երկարօրէն պիտի տեսակցէինք միասին, երբ զիս ձերբակալեցին, ամիս մը բանտ պահեցին ու ոստիկանի հսկողութեամբ Գոնիա և ապա Սուրիանիէ աքսորեցին:

Բանտարկութեանս միջոցին իմացայ որ Արամ մեկնած էր Շամ, ուր կը գտնուէր Պարոնը:

Հիմա անշուշտ Շամ կամ Հայկապետ կը գրանուի ու երբ ճամբաները բացուին պիտի փութայ Պոլիս, ուր այնքան ուրախութեամբ պիտի ընդունին զինքը բոլոր համակիրները:

ՄԵՐՈՒՄԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ՆՈՒՍԶԷԸ

Լոյսի հունձք կայ այս գիշեր,
Ծաղիկներէն աստղերուն .
Լուսինը՝ մանգաղ, այս գիշեր,
Կը քաղէ հունձքն աստղերուն:

Լոյսի հունձք կայ այս գիշեր,
Ոսկեշառայլ աստղերուն .
Նուրբ մահիկ մը՝ այս գիշեր,
Կը քաղէ հունձքն աստղերուն:

Բազդին մանգաղն, այս գիշեր,
Կը քաղէ հունձքն ամէնուն . . .
Յոյսի հունձք կայ, այս գիշեր,
Հոգիիս մէջ գողգոջուն . . . :

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆՆԵՐ

ԳԵՂԱՄ

Գեղամ, Տարօնի պարկեշտ գաւակը, Մուշի քնքուշ գրողը, իր կեանքի վերջին տարիներուն եղաւ մեկուսու մը և իր ամբողջ կեանքին մէջ եղաւ խորհրդանշան մը:

Գեղամ, առաջին Հայ մեկուսու է որ ընտրուեցաւ, ու վերջին Հայ մեկուսու է որ կը մեռնի:

Միւս Հայ մեկուսուները, իրմէ առաջ մեռան, կախուելով, խաչուելով, ջարդուելով, իրենց ներկայացուցած միլիոնաւոր մեծ ու պղտիկ Հայերու հետ:

Գեղամ, մնացած միակ Հայ մեկուսու, հրաշքով ազատեցաւ սպանդէն, ինչպէս մնացորդ փոքրաթիւ հայութիւն մը հրաշքով վերապրեցաւ անլուր եղեւնին:

Հայկական երկարատե տառապանքին վերջին երևոյթն է Հայկական խնդիրը, որ տասն իններորդ դարու վերջին քառորդին ծնունդ առաւ ու քսաներորդին առաջին քառորդին արդէն իսկ իր շունչը փչելու վրայ է:

Հայկական խնդիրը իր առաջին շրջանին նըշանաւոր հանդիսացաւ Մուսա պէյի դատով, որ ատեն, տակաւին դպրոցական սղայ, նոր կ'արթննայինք ու կը հետաքրքրուէինք ազգային կեանքին ու գրականութեան:

Կեդրոնական երթևեկած ատեննիս, Ղալաթիոյ եկեղեցիին շրջափակին մէջ կը տեսնէինք Մշոյ շրջանի գեղջուկներ, որոնք միամտօրէն եկած էին բողոքել ու դատ վարել Սթանպուլի արդարակորով դատաւորներուն առջև:

Անկէ յետոյ էր որ գրականութեան մէջ ծանօթացանք Մուշի ազնուահոգի Գեղամին ու սրբտաղին սիրեցինք զայն: Ան ինչ անուշ մրմունջ էր իր արձակը. հայրենի դաշտերու մէջ գլխացող հեզասահ առուակն էր ան կարծես: Ինչ պատկեր ու ինչ ոճ: Հինաւուրց ու նուիրական օճախներու պարզութիւնը, բնութեան գեղեցկութիւնն ու ճոխութիւնը, հին յիշատակներու խորին պաշտամունքը, հեղաղ աշխատանքին ու քրտինքին բոլորովը, բաժանումներու ու կարօտներու երկարատե հայու մաշը, բռնաւորներու ու չարագործներու անիրաւութեանց ու զոյլումին տառապանքը, նախնական մնացած մարդոց հաւատալիքները, նախապաշարումները, աւանդութիւններն ու միամտութիւնները կը ցոլանային կարծես բոլոր այդ շքեղ պատկերներուն ու պարզ, հեզ, քնքուշ ոճին մէջ որ գերազանցապէս Գեղամինն էր և որ իր չափանկեալ նըմանավանկերով (ֆափիկ) ու անուշ երածչտութիւնով բնութեան ձայներու ու գիւղական երգերու պատրանքը կուտար: Բայց մանաւանդ, հայրենի հողին, ջուրին, օդին, երկինքին, կեանքին ճաշակըն ու պապակը կուտար, «արմէնաւանդ սօսիներու» զէն հեռու ապրած ու խորթացած մայրաքաղաքացիներուս, աշխարհաքաղաքացիներուս միտքին ու հոգիին:

Ոճը մարդն իսկ է, ըսեր են: Արդարեւ, Գեղամ իր ոճին պէս փափուկ, հանդարտ, պարզասիրտ էր, ազնիւ ու հեզահոգի: Ֆիզիքականով՝ վտիտ, նայուածքով՝ մեղմ, բնութեամբ համբերատար, ան չունէր անշուշտ, կորով, ուժգնութիւն, զայրոյթ ու փրփուր: Տկար ու համակերպող երևոյթ մը արտաքին, բայց արտաքին այդ ճղճիմ կեղևին տակ, բարոյական մեծ ուժ մը, անպարտելի կամք մը, խորին հաւատք մը ու պաշտելի հոգի մը կ'ապրէին: Հայութիւնն էր ան կատարելագոյն:

Քիչ առաջ ըսի, թէ Գեղամ, Մուշի անուշիկ գրողը, ամբողջ կեանքին մէջ խորհրդանշան մը եղաւ: Արդարեւ, մեր նորագարթ իմացականութիւններուն առջև, ան՝ Մուշի՞ դէպքերուն հետ կը խառնուէր ու կը ներկայանար իբր խորհրդանշան մը Հայկական խնդրին սկզբնաւորութեանը: Մինչև վերջն ալ, ան մնաց նոյն խորհրդանշանը:

Իր համբերատար ոգիով, անկարող բողոքարկութեամբ, բայց աննկուն կամքով ու անսպառ հաւատքով, գլխիկոր ցաւակրութեամբ, կարեկից սիրտնատու մով, կարելի ջանադրութեամբ, անկեղծ սիրտով ու յուզումով, Մուշի առաջնորդարանի քարտուղարութեանն մինչև Պօլսի մեկուսարանի աթոռակալութիւնը, ան խորհրդանշանը եղաւ մեղ համար, Հայկական երկարատե, տառապազին, գոռացող բայց անկարող, ու միևնոյն ատեն կամքով ու հաւատքով գօտեպնդուած աննուած խնդիրին:

Իր ողջ մնալովը կարծես Հայկական խնդիրն էր որ ողջ կը մնար, դարերու չափ տեղոյ այս վերջին հրէշային չորս տարիներուն մէջ: Մայրաքաղաքի խորհրդարանին մէջ, Հայ բնագաւառի այդ խորհրդաւոր ու միշտ մաքուր մնացած ներկայացուցիչին ներկայութիւնը կարծես ըսել կ'ուսնան, բայց ես ողջ կը մնամ: Միլիոնաւոր Հայեր մատը կը մնայ միշտ:»

Հիմա, ներկայ վճռական րոպէին, ուր հայութեան լաւագոյն ճակատագիրն է որ կը դարբնուի, որ կը տեսնեմ: Օսմանեան մեկուսանշան մըն է Հայ մեկուսին հետ, Հայկական արանին վերջին այդ ներկայացուցիչին հետ, Հայկական խնդրին համեստ ինքն իսկ է որ կը մեռնի ու կ'անհետանայ:

Հայկական խնդիրը մեռցնելու ջանքին և մեռցուցին. բայց Ազգն է որ վերածնաւ:

Հայկական խնդիրը արեան մէջ խղզելու նէն Հայ ազգութեան ազատագրութիւնն է որ յարութիւն առաւ:

Գեղամ, հերթը ինչ որ բողոքեցիք ու տառապանքներու միլիոնաւոր մեր զոհներուն, քու քընքընէ թէ տեսար վերջապէս Արդարութեան յաղթանակն ու Նոր Էհանքին արշալոյսը:

Ու թող անոնց տառապած հոգիներն ալ հրճուին, քու պաշտելի հոգիիկէ հետ:

Պ. ԲԻԷՐ ԼՕԹԻԻՆ

Այն պահուն երբ Ֆրանսա իր վեհոգի զինակից-ներուն հետ արդարութեան առաքեալի լուսապսա-կովը կը ներկայանայ չարչրկուած հայութեան աչ-քին, այն պահուն երբ մեր ակնարկները, արեւին կողմը ուղղուած թուսականութեան պէս, անքը-թիթ կը սևեռին դէպի լոյսի և յոյսի այդ հայրե-նիքը, ուր գաղափարի դրօշակիրներ այնքան բազ-մաթիւ են, չէինք կրնար երևակայել թէ հոն կ'ապ-րէր ձեզի պէս մէկը, որ այդքան անարգական կեր-պով կարենար արտայայտուիլ մեր մարտիրոսացած ազգին հանդէպ:

Մենք հայուհիներս, ձեր գրական նուրբ տա-ղանդը գնահատողներ ենք, — բան մը որ չընդու-նելու համար ձեզի պէս ուրացող մը ըլլալու էինք, — չենք կրնար սակայն մեր զայրոյթը խղզել խոր-հելով թէ, ինչպէ՛ս համարձակեցաք, առանց ար-գարութեան դատաստանէն կարմրելու, է՛թօ սը Բա-րիի մէջ

Ինչպէ՛ս համարձակեցաք
երկրորդ անգամ ըլլալով
առածի
մը սա խօսքերը նետել հայ ազգին երեսին. «Աստ-ուած նապաստակները և Հայերը միևնոյն խմորէն ստեղծած է:»

Հազիւ թէ մոռցած ձեր և Գլօտ Ֆարէրի ա-նարգ վերաբերումը մեր ազգին հանդէպ, երկ-րորդ անգամ ըլլալով ձեզ հայահալած դերի մը մէջ կը տեսնենք,

Ո՛չ, Պ. Լօթի, ազգ մը որ այնքան դիւցազ-նօրէն գիտցաւ տարիներ անիրաւութեան դէմ ըմ-բոստանալ, չընկրկելով երբեք, և քաջարար մեռ-նելով Իրաւունքի պաշտպանութեան պատնէշին վը-րայ, անիկա չի կրնար նապաստակի նմանիլ. ազգ մը որուն դիւցազնական ժէստերը համաձայնական խորհրդարաններու բեմերէն նուիրագործուելով, համալսարանային գնահատութեան արժանացած են:

Հայր, Պ. Լօթի, կը կրկնենք, ոչ թէ նապաս-տակի պէս վախկոտ եղած է, այլ գիտցած է միշտ առիւծի պէս կռուիլ անարդարութեան դէմ, և մա-հը արհամարհել, նոյն իսկ կախաղանի և չէթայա-կան կազմակերպուած սպանութիւններու ճամբուն վրայ, բաժանումի միջոցին, իր անմոռանալի հե-րոսներէն մէկուն բերնով գոչելով. «Մենք մեռ-նիլ կ'երթանք, ընկերներ, դու ք ապրիլ գիտցէք:»

Մենք հայերս դեռ չենք մոռցած թէ տարիներ առաջ այդ տգեղ անուանարկութեան համար հա-յազգի Պ. Թորգոմ երբ ձեզ մենամարտի կը հրա-ւիրէր, դուք խուսափեցաք ու ձեր պաշտպանու-թեան զէնքը աշխարհիս ամենէն կ սրող մենամար-տիկին՝ Բիսթմախէրի յանձնեցիք. հիմայ տեսա՞ք թէ ո՛վ է եղեր նապաստակը:

Ո՛չ, Պ. Լօթի, դուք մեզի համար այլեւ
Ֆրանսացի մը չէք:

Մեր դատը այնքան արդար է, մեր իրաւունք-ները այնքան պոռացող և մեր ճիգերը այնքան գերմարդկային, որ ո՛չ ոք կրնայ հակառակը պնդել: Արդարութիւնը արդէն տիրապետած է աշխարհի, և Համաձայնութեան նուիրական դրօշները այդ վսեմ գաղափարը կը խորհրդանշանեն:

ՊԵՐՃՈՒՂԻ ՊՍԵՍԵՄԵՆ

« ՊԷՏԻ Է ՓՈՒՍԵԼ ԶԵՐ ԱՍՏՈՒԱԾԸ »

Կիրակի առտու էր: Երկու ֆրանսացի սպաներ կ'անցնէին Երրորդութեան եկեղեցիին քովէն: Ա-ռաջնորդին յուն երիտասարդ մըն էր:

- Յունական է այս եկեղեցին, հարցուցին:
- Ո՛չ, հայկական, պատասխանեց յոյնը:
- Այլպէ՛ս, դարձաւ սպաներէն մէկը՝ իր ըն-կերոջը, որ մըն ալ հայերու հաստատութիւնները այցելենք:

— Այո, բայց հարկ է ունենալ հայ առաջնորդ մը: Ու ես որ մտիկ կ'ընէի իրենց բոլոր խօսած-ները, իսկոյն մօտեցայ, ներկայացայ իբրև հայերէն գրական թերթի մը աշխատակիցը և պատրաստա-կամութիւն յայտնեցի զիրենք առաջնորդելու:

— Ճիշտ ատենին հասաք, պատասխանեցին Ֆրանսացիները խնդալով:

— Այո, բայց դուք յապաղեցաք ձեր ժամադ-րութեան մէջ:

- Ինչպէ՛ս թէ:
- Մոռցա՞ք, չորս տարի առաջ ժամադրու-թիւն մը տուած էիք մեզի: Այն օրէն ի վեր կ'սպասէինք...

— Բարը տեղին է, վրայ բերաւ Այլպէս:

— Ամենևին, առարկեց ժօրժ. ինչպէ՛ս կ'ու-զէիք որ յորդէինք ժամադրութիւննիս, երբ ճիշտ նոյն պահուն՝ անձանօթ մը կը հիւրընկալէիք ձեր տունէն ներս:

Երկու սպաներն ալ ամրաչէն ճիւղին կը պատկանէին, Այլպէս՝ Պանի Մարօֆէնի պաշտօնեայ եղած է. իսկ ժօրժ՝ Մարօքի մէջ ֆրանս. վար-ժարանի մը ուսուցիչը: Երկու քին ալ դէմքերուն վրայ ֆրանսացիի ազնուութիւնը կը ցոյլար, բայց հեռաւոր գաղթավայրի մը մէջ անցուցած իրենց տարագրութիւնը՝ քիչ մը աւելի լրջութիւնով բա-րեխառնած էր իրենց ցեղին յատուկ ծայրայեղ գուարթութիւնը:

Եկեղեցին մտանք: Պատարագը վերջացած չէր: Բազմութիւն կար: Ամէն բերան աղօթք կը մրմնջէր: Խոնկին հոտը, խորհրդասքօղ մթնոլորտ մը ստեղծած էր: Կին մը իր երկու զաւակներով՝ քովերնիս կեցած՝ մոմ կը վառէր Աստուածածնի պատկերին և կ'աղօթէր լալագին:

Օտարականները վայրկենաբար լրջացան. դէմքերնին մռայլեցաւ: Տպաւորութիւնը կատարեալ էր: Մեր եկեղեցիին մեյմաղձոտ մեղեդիները՝ արտակարգ յուզում մը յառաջ բերին Եւրոպացիներու սրտերուն մէջ:

— Ի՞նչ է երգուածը, հարցուց Ալպէս:

— «Գոհանամք զքէն, ալաշեմք զքեղ Տէր»: Խօսակիցս խորին ուշադրութիւնով պահ մըն ալ ունկնդրեց, ապա նկատեց.

— Աղաչանքի այս գերագոյն ձևը՝ կը յայտնէ թէ որքան ժլատ է Արևելքի ձեր Աստուածը, իր ողորմածութեանը մէջ:

— Իսկ Արևմուտքի՞նը:

— Ան իր հաւատացեալներուն կողմէ յայտնուած յարգանքի զգացումովը միայն կը գոհանայ ու կը գթայ: Մինչ արևելքի շեշտուած տառապանքները կարծրացուցած ըլլալու են ձեր տիրոջ սիրտը:

— Հապա կ'ըսեն թէ միևնոյն Աստուածն է թագաւորողը ամենուրեք:

— Արևմուտքի ազգերը աւելի՞ արժանաւոր են ըսել կ'ուզէք:

— Արժանիքնին իրենց հանճարեղ վարուելակերպին մէջ կը կայանայ, որով յաջողած են յայտնապէս աղքեղ Տիրոջը տրամադրութիւններուն վրայ ու իրենց պայմաններուն յարմարցնել զանոնք: Արևելքը սակայն՝ ճակատագրական համակերպութիւն մը ցոյց տուած է միշտ և պատճառ եղած է որ Մովսէսի ռիսակալ Ենովան՝ իր անեղ դատաստանը գործադրէ հաւատաւոր հօտին հանդէպ:

— Բայց սա պատերազմի միջոցին՝ բարեխնամ Ենովան չի թերացաւ մոլեգնօրէն վրէժխնդիր ըլլալու նաև արևմուտքի իր ընտրեալ հօտին նկատմամբ...

— Դարձեալ մեծ է տարբերութիւնը: Չէ՞ որ Աստուածն է մա'րդը ստեղծողը իր պատկերին նման: Արդ՝ քանի որ չեն ջնջուած Արևմուտքի բնակիչներուն չար հակումները, բնական է որ իրենց Աստուածն ալ, նոյն հակումներէն թելադիր, երբեմնակի աղէտներ գործէ: Մինչ Արևելքի Աստուծուն գործածները՝ քրոնիք, մշտապէս, յաւիտենական բնոյթ մը առած են:

Այդ պահուն՝ սպաներու մասնաւոր ուշադրութիւնը գրաւեցին երկու մշեցիներ, ձերուսի և մաշուած երևոյթով, որ ծնրաչոք, գլուխնին մինչև գետինը խոնարհած. դէմքերնին կը քսէին չոր տախտակին, — կը համրօրէին զայն ու կ'աղօթէին...

— Մ'ն, ո՛չ, ո՛չ, դարձաւ ինձ Ալպէս, և ո՛չ մէկ Աստուած իր հաւատացեալներէն կը պահանջէ

չէ այսպէս գեանաբարչ երկրպագութիւն և անմընուսնչ համակերպութիւն:

— Անուս գիւղացիներ են անոնք, ընդմիջեցի:

— Հապա սա միւսը՝ որ կուրծքը կը ձեռնէ. տե՛ս այդ կնոջ արցունքները՝ որ Աստուածածնի պատուանդանը ողողեցին. հապա այդ մանուկներուն — որբեր են կ'ըսէք — յուսահատ ու վշտոտ արտայայտութիւնը... բոլորը, բոլորը: Եղևակաւ և հաւանապասկերը ձեր եկեղեցիին... Երբէք հոգիէս չըպիտի ջնջուին այս օրուան տպաւորութիւնները...

— Ի՞նչ կ'սպասէիք գտնել՝ աղօթքի տանը մէջ այն ազգին, որ դեռ երէկուան անաւոր աղէտներուն սարսափը ունի իր կոպերուն ստակ ծրարած:

— Բայց ձեր եկեղեցին Աղօթքի տուն չէ՛, այլ ցաւի տուն:

— «Գոհանամք զքէն»ը կ'երգուի: Կրնա՞ք ցոյց տալ այս դէմքերուն մէջէն՝ հատ մը գէլի, որ գոհունակութեան արտայայտութիւն մը ունենայ:

— Չէ՞ք ընդունիր որ ամենէն աւելի տառապած հոգիներն են որ կ'աղօթեն:

— Բազմաթիւ են անոնք որ եկեղեցի կ'երթան՝ իրենց շորհակալութիւնը յայտնելու Տիրոջը, և ճշմարիտ «գոհանամք»ը երգելու:

— Իսկ մնացեալները:

— Մնացեալները երբե՞ք ձերիններուն նման ազերսարկու չեն, ոչ ալ առանց իրական հատուցումի գոհացողներ: Ինչերն ո՞ւր համար կը գոհանաք Տիրոջմէն: Կամ կեղծ են այդ զգացումները որոնց վարժուած է Արևելքի Աստուածը, կամ եթէ ճշմարիտ են, կը ցուցնեն թէ որքան սակաւապէտ և ինքնագոհ է ձեր ազգը: Երկու պարագային ալ պիտի ե իրիտի՛մ ձեր Աստուածը:

— Կարելի է՞ր արդեօք, որ դո՛ւք, արևմուտքի զաւակներդ, ձեր բարերար աղբեցութիւնը գործդէնք մեր հասարակաց Տիրոջը վրայ, քիչ մըն ալ ինպաստ ձեր արևելքի եղբայրակիցներուն, և զանոնք ազատէիք քրոնիք աղէտներէն...

— Պէտք է փոխէ՞ք ձեր Աստուածը, դարձեալ չեշտեց ան: Դուք էք ստեղծած զինքը. փոխեցէք ձեր մէջ Մարդը, ինքնավտանակութիւններէն ձեզ, և ձենէ յարգանք միայն պահանջէ, փոխանակ ստրկացումի:

Եկեղեցիին դուռնէն գաւիթը ելանք: Երկու օտարականները՝ ծանր ու ճնշիչ տպաւորութիւնէ մը շունչ մը առին:

Արդէն փողոցն էինք, երբ վերջին անգամ ետե դառնալով ձեռքի նշանակալից շարժումով մը եկեղեցիին ճակատը ցոյց տուին ու կրկնեցին.

— Պիտի ե իրիտի՛մ ձեր Աստուածը:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՎԱՆԱՐԱՆ

Մօսուոր թիւով էՏՄՕՆ ՌՕՍԹԱՆ, որ մեռաւ վերջերս, Բարիպի մեջ:

ԱՄԷՆՈՒՆ ԷԶԸ

ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Պ. ՅԱՎԱԿԱՆԻՍ ԱՍՊԵՏԻՆ

Անշուշտ հետաքրքիր էք գիտնալու թէ ի՞նչ տպաւորութիւն գործեց Շակրի մաքուր էջերուն մէջ տպուած Օրմանեանի մասին ձեր դատաստանը, աւելի ճիշտը անարգանքի հանգանակը: Ուրեմն փութամ ըսել թէ ահամայ տարուեցայ մտածելու որ դուք անձնական խնդիր մը ունեցած էք Օրմանեանի հետ, քանի որ ձեր տողերը լոկ անձնականութիւն կը բուրեթին: Օրմանեանի քննադատներէն մէկ մեծ մասը այս կարգէն է. քիչ են անոնք որ անաչառօրէն պրպտած ու իր թերութիւններուն հետ արժանիքն ալ ի վեր հանած են:

1. — Փառաւոր կ'անուանէք զայն: Միթէ դուք ալ նոյն ախտէն վարակուած չէ՞ք և ձեր անուան շուրջ ուշադրութիւն հրաւիրելու համար չէ՞ որ անգոսնկով յարգանքի ամենատարրական կէտերը, գոցուած գերեզմանի մը առջև կը հայհոյէք, լուծայափողի մը պէս որ չասպեափ մը վերարկու առած է վրան:

2. — Ինքզինքնիդ մտաւորականներու շարքին մէջ կը զետեղէք և միևնոյն տոնն կ'անդիտանաք թէ այդ մտաւորականներուն բարձրագոյնը՝ Դուրեան Սրբազան գրուատալից բառերով որակեց Օրմանեանի կեանքը. մինչ անդին ծանօթ գրագէտ և Հայ, Պատուիրակութեան նախագահ Պ. Ահարոնեան, Խատիսեան, Բարաջանեան և ուրիշներ չէին քաշուեր հիւանդ Սրբազանին անկողնին քով երթալով իր գաղափարը շօշափելու, իր մտքին ուժէն օգտուելու և ճիշտ ձեր շեշտած եկերթիկի ու կեղծիկի քաղաքականութիւնը իւրացնելու համար և որուն համեմատ գործեցին ալ, բայց ըստ ձեզի, պէտք է արդարացնել զիրենք, «օրուան քաղաքականութիւնը այդ կը պահանջէր» ըսելով և դատապարտել Օրմանեանը քանի որ Օրմանեան է:

3. — Իր Պատրիարքութեան տասներկու տարուան ժամանակամիջոցին ազգին վայելած քիչ թէ շատ հանգիստը չէք ուզեր որ իր գործը եղած ըլլայ. ինչո՞ւ, 96ի շարդէն ետք ամբողջ բարձրացաւ, մինչ իր իջնելուն վաղորդայնին իսկ ախտահար կ'ըլլայինք Ատանայի սոսկալի նախճիրներուն, հակառակ Սահմանադրութեան ազատութիւն գոռացնող թմրուկներուն և մեր կեցցէներուն: Արդեօք Օրմանեանի կառավարած տասներկու տարուան դժնդակ օրերուն հազանիկ թե՛ւր յոգնած էր ու չէ՞ր ուզեր յօշոտել:

4. — Արմաշէն մինչև Երուսաղէմ կռուի պատճառ եղաւ, կ'ըսէք. դիտէ՞ք թէ ինչո՞ւ, որովհետև չէր ուզած երբեք խաղալիք ըլլալ անհասնելու կամ հօտանքներու ձեռքը և չէր թողած որ ազգին լուծանքը իւրացուին ասոր կամ անոր կողմէ:

5. — Անկախագիր կ'անուանէք զայն, երբ մինչև յետին վայրկեանը, իր սկզբունքին տէր, չուզեց խօ-

սիլ իր դէմ գործուած տղեղ արարքներուն վրայ, արհամարելով անարժէք անձերու կողմէ իր անձին դէմ մղուած պայքարը և սիրով պատասխանեց ամէն անգամ որ ազգը ուզեց օգտուիլ իր փորձառութենէն: Իսկ իր դաւանափոխութիւնը իրր նկարագրի պակաս, երեսին կը գարնէք, մինչ ուրիշներ գոհութեամբ կը յիշեն այդ դէպքը, քանի որ չէր ուզած Հասունեան կեղծուպատիր էջերիկներուն գործակից ըլլալ. միշտ բողոքած ու երբ տեսած էր որ չպիտի յաջողի կասեցնել այդ հօտանքը, իր մաս մը համախոհներով հեռացած ու վերադարձած էր իր մայրենի կեղեցիին:

6. — Երեսփոխանական ժողովը իր անմեղութիւնը հռչակեց ոչ թէ ձեռնպահներու կամ մէկ կրկու քուէի առաւելութեամբ, այլ պարզապէս իրեն դէմը գտնուող մտաւորականներու, ինչպէս կ'ըսէք, շարքէն ելող և սակնուն սիրելի յաւէտ ողբացեալ Զօհրապին պաշտպանութեան ճառէն ետք: Արդեօք այնքան տգէտ վրկան էր Զօհրապ, թէ՛ Օրմանեանի դարպասողներուն, և խնկարկուններուն մաս կը կազմէր որ այդքան սպառնալից միջնորդի մը արհաւիրքին առջև չընկրկելով անկասկածաբար արտասանեց: Ներում չէր, Պարոն, այլ անպարտ:

7. — Դուք ձեր երկու տարուան զինուորական կեանքին մէջ անձանօթ դարձեր էք քաղաքային իրադարձութիւններուն և կ'ելլէք ըսել թէ Օրմանեան իր գիւնագիտութեամբ կրնար լինաւել Պօղոս Նուպար փաշայի գործին, մինչ անդին Նուպար փաշա անձնական բարեկամն էր Օրմանեանի և երբ ան Երուսաղէմ կ'երթար, անցնելով Եգիպտոսէն, Պօղոս փաշա յատկապէս շոգենաւ գնաց իր հետ խորհրդակցելու, զանազան ծրագիրներու մասին, յետոյ անոնք Երուսաղէմէն ալ թղթակցելու միջոցը գտած էին և Օրմանեան օրը օրին տեղեակ կ'ըլլար Պօղոս փաշայի ձեռնարկներուն:

8. — Իր կաթողիկոսական ամբողջ բարձրանալը ազգին համար բարեբաղդութիւն մը կը համարիք ոչ թէ անքաղաքագէտ ըլլալուն այլ պարզապէս իր անժամանակ մահով արդի օրերուն լինաւել կարենալուն համար: Բայց ես ալ ձեզ պէս երեւակայութիւնէ դատուելով պիտի բսեմ թէ, ոչ թէ բարեբաղդութիւն այլ դժբախտութիւն կրնայ համարուիլ, թերևս իր տասներկու տարուան պատրիարքութեան օրով մեզ պաշտպանող, զուլումէ կասեցնող, ձեր կարծիքով, գաղտնի ուժը նորէն գործէր ու ասոր հնորհիւ ալ ազգը ենթակայ չըլլար այն ահռելի անդարմանելի կորուստներուն:

9. — Կ'ուրախանաք որ ան չտեսաւ ազգային վերածնունդի արշալոյսը «որուն չհաւատացող մը անտարբեր մըն էր»: Ո՛չ, պարոն, ան մեր ամէնէն աւելի լաւ ըմբռնեց ապագան, շատ մը պօռոտախօսներէն աւելի աշխատեցաւ կարճ միջոցին մէջ, մինչ մենք միայն ծափ կը գարնէինք: Զաւաւատացող մը չէր, այլ զգուշաւոր ընթացք սիրող. կամաց և ապահով. այս էր իր սկզբունքը:

Ուրեմն, Պարոն, ընդունեցէք որ քննադատ մը պէտք է անաչառ ըլլայ և չտարուի իր անձնական կարծիքներէն և քինախնդրութիւնէն:

ՀԱՅ ՀՈՐԻՉՈՆԵՆ

Օրմանեան Սրբազանի շուրջ. — «Անիծե՛, մայր . . .»

— Աննեսացողները. — ժափ Սայապաղեանի մասին.

— Վերադարձ. — Renaissance. — Վրիպակ:

2. Այնպէս զի պատասխանը, իբրև Յովհաննէս Ասպետի Դատաստանին՝ դատաստանը, վերջին ծայր տկար և խախուտ է: Պիտի չի հրատարակէինք այդ գրութեանը, եթէ գոյութիւն չունենար «Շանթ»ի . . . Ասկեռն էջը: Չենք ուզեր վիճաբանութեան գետին մը պատրաստել այս մասին. միայն սա կ'ուզենք շեշտել թէ մեր աշխատակիցը կեանքին մէջ երբեք գործ չէ ունեցած Օրմանեան Սրբազանին հետ, ու հետևաբար չի կրնար անձնականութենէ և քինախնդրութենէ տարուած ըլլալ: Օրմանեան Սրբազանի պաշտպանութիւնը բարդ և շատ պտտասխանատու խնդիր մըն է: Թեթև պաշտպանողական մը, դատապարտեալին յանցանքը երբեմն աւելի՛ ծանրացնելու կը ծառայէ:

Պարագայ մը կայ, սակայն, զոր կ'ուզենք շեշտել: Իսկապէս Օրմանեան Սրբազան եթէ ոչ անտարբեր, գէթ չի հաւատացող մըն էր հայ վերածնունդին:

Իր մահէն քանի մը օր առաջ հարցուցինք իր կարծիքը հայ ապագային մասին: Օրմանեան Սրբազան հետեւեալ կերպով արտայայտուեցաւ. բառ առ բառ կը հրատարակենք իր խօսքերը:

— «Ինձի նայէ՛, ես թերահաւատ մըն եմ. իմ սուրբս թովմաս Առաքեալն է: Մակար կաթողիկոսի շրջանին երբ եպիսկոպոսանալու համար էջմիածին գացինք, ամէն եպիսկոպոսոցու պարտաւոր էր աջին մէջ ունենալ խաչ մը, որ առաքեալի մը նշխարը պարունակէր: Երբ ինձի առաջարկեցին ընտրութիւն մը ընել, թովմաս Առաքեալին նըշխարը պարունակող խաչը ուզեցի: Շատեր խնդացին: Ի՞նչ ընեմ, իմ սուրբս թովմաս Առաքեալն է . . .»

Այս մանրավէպը կը բացատրէ Օրմանեան Սրբազանի հաւատքը՝ հայ վերածնունդի ապագային մասին:

Շաւարշ Միսաքեանի բանաստեղծութիւնը, զոր կը հրատարակենք այս թիւով, մտածել կուտայ. . . Երեւակայեցէ՛ք մատուորական մը, յեղափոխական ոգիով մտաւորական մը, որ բանտը իր ձեռքովը կառուցանէ . . . Բանտը, որուն դէմ մաքառելու կոչուած էր, զոր քանդելու համար պիտի ուզէր փեղեքեքի բոլոր ուժը իր բռունցքին մէջ խտացած ունենալ:

Հազուադէպ է որ նիւթ մը այսքան յեղափոխէ միտքը, այսքան ցնցէ շիջը:

Միսաքեանի քերթուածը, իր պարզութեանը մէջ, դաժան ցաւի մը երկունքին տեղի կուտայ:

Մեր ազգային վերջին մեծ մարտիրոսների շարքէն զատ, որ «Շանթ»ի մէջ լոյս պիտի տեսնէ յաջորդաբար, նոր աշխատակից մը՝ Արշակ Այպոյաճեան, մեր թելադրութեան վրայ, հետզհետէ պիտի ուսումնասիրէ խմբակը այն անհետացողներուն, որոնք Պոլսոյ մէջ հիւանդութիւններէ, կամ գաւառը եղբրական մահով մեռան և որոնց մասին Ահաւոր Տարիին ահաւոր մամուլը հազիւ կրցաւ մէկ երկու բառ թոթովել, կամ երբեք չի կրցաւ յիշատակել:

Այդ դէմքերն են. Օր. Եւ. Օտեան, Հիսարեան, Տիգրան Արփարեան, Մկրտիչ Աճէմեան, Ռ. Սամիկեան, Հ. Թ. Կէտիկեան, Գ. Գալանթարեանց, Տօքթ. Սերթլեան, Ս. Սուին և ուրիշներ:

«Շանթ» կը փափաքի անոնց յիշատակը արթուն պահել, մեր միւս մեծ զոհերուն հետ:

Մեր բարեկամ և աշխատակից ժափ Սայապաղեան (Փայլակ), որ 1915 Ապրիլ 11ի դժբաղդ գիշերը արտորուեցաւ Պոլիսէն դէպի Այաշ, 1915 Օգոստոս 2էն ի վեր ո՛չ մէկ տեղեկութիւն չէ ստուած իր մասին: Միայն ասկէ երկու տարի առջ Գաթմա գտնուած ըլլալը ստուգուած, ու յետոյ հետքը բոլորովին կորսուած է: Ստիպողաբար կը խնդրուի Գաթմաի և Պոլիսի այն անձերէն, որոնք որ և է ստույգ տեղեկութիւն ունին իր մասին, հաճին հաղորդել հետեւեալ հասցէին.

Տիկին Ազապի Սայապաղեան, Շիրաշ, Տիկեր Պեհնի փողոց, քիւ 59 կրկին:

Պոլիս վերադարձան մեր ծանօթ գրողներէն՝ Սարգիս Սրենց, Յակոբ Տէր-Յակոբեան, Տ. Չիճեան:

Renaissance. Ահաւասիկ անունը ֆրանսահայ թերթին, որ սկսաւ հրատարակուիլ խմբագրապետութեամբ Պ. Տիգրան Չայեանի: Չայեան ծանօթ գրուած քննորով: Մեր ընթերցողներուն կը յանձնարարենք կարգաւ և տարածել Renaissanceը:

Նախորդ թիւով հրատարակուած Հոյիոս Գիշեր քերթուածին մէջ հետեւեալ կարեւոր սխալները բորդ տունի երկրորդ տողը պիտի ըլլայ «Գաւերուրու և մութի: Իսկ վերջին տուն, վերջին տողը «ամրոհեմ»ի:

ՇԱՆԹԱՐԿԵԼ

Տ Ե Ր Ո Ւ Ն Ի

Շաբբուան ընթացքին ծանօթ վանառական եւ միեւնոյն ասեմ իր մեծ սիրովը ծանօթ Թագուր մեջ կորսնցնելու իր մայրը եւ զաւակը՝ փոքրիկ բուսին առքի իր անկեղծ ցաւակցութիւնը կը յայտնէ Արեւեան ԷՅ.Ի եւ պարագաներուն:

